

Forskningscirkeln:

***Att stärka barns och ungdomars
brukarmedverkan i den sociala barnvården***

Elisabet Näsman
Sociologiska institutionen
Uppsala Universitet
2012

INNEHÅLLSFÖRTECKNINGSIDA

Sammanfattning	3
Inledning	5
Cirkelns uppläggning och deltagare	5
Problemformulering	6
Frågeställningar	7
Perspektivval	9
Begreppsförståelse	10
Metodval och genomförande	11
Vilka, i vad, när, var och hur?	12
Plan för fas 2	22
Referenser och källor	23
Bilaga 1. Deltagare	24
Bilaga 2. Barnsamtal	25
Bilaga 3. Förslag till nya rutiner	27

SAMMANFATTNING

I Uppsala län har en forskningscirkel under 2011-2012 arbetat med att utveckla arbetssätt och hållbara strukturer för att stärka barns brukarmedverkan i den sociala barnavården. Arbetet ingår i stiftelsen Allmänna Barnhusets projekt där sju regionala FoU-enheter ingår. Projektet har tre faser: forskning, praktisk försöksverksamhet och utvärdering. I fas ett har Enköping, Heby, Håbo, Uppsala och Älvkarleby deltagit. Företagningen är öppen för fler kommuner att delta. Nedan summeras kort arbetet i cirkeln i Uppsala län.

Utgångspunkten är en syn på barn som medborgare och kompetenta att vara aktörer i sina egna liv. Det är därmed en rättighet för dem att få medverka i sina egna ärenden. Samtidigt är deras medverkan en kunskapskälla för bättre bedömningar, beslut och resultat i deras ärenden.

Barns brukarmedverkan omfattar att få information, ställa sina frågor, aktivt bli tillfrågade om sina erfarenheter och upplevelser samt om sin syn på problem, behov, lösningar, vad som är viktigt osv. De ska bli lyssnade på så att deras åsikter, berättelser om deras konkreta situation och upplevelse av det de varit med om gör skillnad i beslutsprocessen. Är då inte det något som redan sker? Enligt föreningen Maskrosbarn och annan dokumentation av barns upplevelser av mötet med den sociala barnavården finns det ett gap mellan vad socialtjänsten tror sig göra och barn upplever sig få. Gapet kan överbryggas genom att fortlöpande ta del av barns erfarenheter och upplevelser. Cirkeln konstaterade också att redan den ökade medvetenhet som cirkelarbetet gav har lett till en förändrad mental inställning med förändrat förhållningssättet till barn och därmed bättre resultat i barnsamtal.

Barnens medverkan omfattar hela utredningsprocessen från förhandsbedömning till utvärdering av insats. Barnsamtal ska genomföras redan vid förhandsbedömningar om inte särskilda skäl talar emot det. Barn erbjuds även att delta vid samtal med föräldrarna. Att utvärdera de olika kontakterna med barn under processen kan säkra att barnet är informerat, har lämnat behövlig information om förhållanden och problem, har fått ställa sina frågor och fått ge sina synpunkter. Det kan göras genom att med några få enkla frågor fortlöpande utvärdera varje kontakttillfälle. Djupare medverkan kan behövas vid valda tillfällen. Särskilt betonades att förankra planeringen även med barnen, att ha uppföljande samtal om resultatet även när utredning inte lett till insats och att vid placering ha uppföljningssamtal tidigare. Under cirkeln utvecklades förslag till nya rutiner för barnsamtal inom LSS-området.

Barns medverkan ska i görligaste mån inte vara belastande och därför anpassas till och görs med lyhördhet för det enskilda barnet. Barnkontakterna under processen bör samordnas för att undvika dubblering. Dokumentationen bör hålla sådan kvalitet att den kan fungera vid ett överlämnande.

Barn behöver information för att kunna medverka. Det behövs lätt tillgänglig och såväl språkligt som grafiskt anpassad information till barn och ungdomar både på nätet och i form av broschyrer att dela ut.

Att kontorsmiljön inte alltid är den bästa platsen för att erbjuda medverkan väckte tanken att höra med barnen var de skulle vilja träffas (med hänsyn till behovet av integritetsskydd) liksom att göra mötesrum mer barnanpassade.

För olika typer av barnsamtal i olika ämnen behövs en rik verktygslåda som komplettering till BBiC-modellen. Olika instrument och hjälpmedel granskades. Medvetenhet om maktrelationen är viktig. Bemötandet av barnen ska präglas av

öppenhet, lyssnande och att tåla egen osäkerhet vid öppna samtal där den vuxne ger mer handlingsutrymme till barnen. Barn ska inte bli nedvärderade, nonchalerade eller skadade. Att vara snäll och hantera maktobalansen är viktiga kvaliteter. Vid samtal om svåra frågor kan frågan behöva ställas många gånger. Språket behöver anpassas till barnen. Det behövs kompetensutveckling i olika typer av barnsamtal.

För att säkra barns medverkan ska den dokumenteras och att då skriva också för barnet. I dokumentationen ska barnet framstå som en person, barnets röst ska urskiljas från andras och det ska framgå hur barnets medverkan påverkat bedömningen. Om det inte blir något barnsamtal ska också det dokumenteras liksom en motivering till det.

Att berätta om svåra frågor kräver tillit. Frågan om närvaro av en trygghetsperson måste prövas från fall till fall och bygga på det specifika barnets situation och upplevelse av trygghet. Cirkeln diskuterade också om personer som barnen redan har en trygg relation till skulle kunna ställa frågor i vissa fall. Alla barn ska erbjudas att prata utan föräldrarna.

Dilemmor i barns medverkan: att balansera föräldrars intressen och behov för att få ett samtycke, att barn kan ha en negativ förståelse av socialtjänsten, att det kan saknas resurser i tid och personal eller vara hög personalomsättning samt att det kan krävas samverkan med andra myndigheter. Det behövs metoder att nå ut till alla barn som behöver det.

Vad behövs för att önskvärda förändringar ska ske och bli en del av vardagen? En initierande konferens och utbildningsinsats för barnsamtal behövs som följs upp genom att frågan rutinmässigt hålls aktuell vid återkommande möten på olika nivåer i organisationen liksom rutinmässig dokumentation och uppföljning av den i form av återkommande utvärderingar.

Planer för fas 2:

- Möten för socialsekreterare inom den sociala barnavården i de olika kommunerna för att inspirera till en positiv mental inställning till barns brukarmedverkan
- Frågan hålls fortlöpande aktuell genom att aktualiseras på möten
- Barnsamtal genomförs och dokumenteras redan vid förhandsbedömningar och om det inte sker ska det motiveras
- Under en begränsad provperiod erbjuds barn medverkan i form av förfrågan om deras upplevelse av genomförda barnsamtal. För Uppsalas del gäller det vid alla förhandsbedömningar medan det för andra kommuner kan gälla alla samtal med barn inom utredningsprocessen. Tre frågor utarbetas gemensamt för denna uppföljning av enskilda barnsamtal
- Efter provperioden samlas berörda handläggare för diskussion om utfallet av uppföljningen
- Regional konferens om barnsamtal
- En arbetsgrupp arbetar med informationsmaterial i form av bland annat barninriktad hemsida samt ett chat-forum. Det senare blir eventuellt ett eget projekt i projektet.
- Alla ingående kommuner deltar även i fas 2. Övriga kommuner i länet bjuds in.
- Cirkeldeltagarna fortsätter som grupp för att driva utvecklingen vidare.

INLEDNING

Under läsåret 2011-2012 har 6 kommuner i Uppsala län bedrivit en forskningscirkel med syfte att utveckla arbetssätt och hållbara strukturer för att stärka barns brukarmedverkan i den sociala barnvården. I denna rapport presenteras forskningscirkelns arbete, men först presenteras kort bakgrunden till det hela.

På initiativ av Regionförbundet Uppsala län bedrevs under 2010-2011 en forskningscirkel om hur ett barnperspektiv ska kunna tillämpas i socialtjänstens arbete med familjer i behov av långvarigt ekonomiskt bistånd. Erfarenheten från cirkelarbetet som arbetsform inspirerade till en fortsättning och frågan väcktes om att starta en ny cirkel med inriktning mot barns delaktighet i den sociala barnvården. Parallellt med detta tog Stiftelsen Allmänna Barnhuset initiativ till ett projekt som gick ut på att olika regionala FoU-enheter skulle bedriva forskningscirkel med syfte att finna metoder och strukturer för att stärka barns brukarmedverkan i den sociala barnvården.

Regionförbundet Uppsala Län anmälde sitt intresse och fick möjlighet att som en av sju cirkel spridda över landet ingå i Allmänna Barnhusets projekt.¹ Det innebar att forskningscirkeln fick möjlighet att delta i den gemensamma uppstart som Allmänna Barnhuset finansierade, fick del av det underlagsmaterial som tagits fram och, inte minst, kunde vid återkommande träffar diskutera arbetet med de andra cirkelarna i landet. Allmänna Barnhuset ordnade också möten för politiker och chefer i de deltagande kommunerna, för att förankra projektets syfte och informera om cirkelarbetet.

Att delta i projektet gav stora fördelar, men en nackdel var att det sattes en gräns för antalet deltagare i cirkeln till tio vilket innebar att det inte var möjligt att erbjuda två platser till varje kommun i Uppsala län så som först planerats. En annan begränsning var att cirkeldeltagarna skulle komma från socialtjänsten. Det är därför viktigt att nu sprida kunskapen från cirkeln också till de kommuner och verksamheter som inte hade möjlighet att delta.

Allmänna Barnhusets projekt omfattar i princip tre faser där den första, forskningsfasen, nu är till ända. Under nästa fas öppnas för att fler kommuner deltar i en praktisk försöksverksamhet byggd på de idéer som kommit fram under fas ett. De kommuner som deltar kommer att under år 2012-2013 välja ut och genomföra något eller några av de idéer om metoder och strukturer för att stärka barnens brukarmedverkan som projektets alla cirkel totalt sett tagit fram. Det finns alltså för Uppsala läns kommuner möjlighet att välja ut idéer också från forskningscirkelarna i de andra länen. De samlade resultaten från cirkelarna kommer att presenteras i en rapport från Allmänna Barnhuset. Fas tre av projektet är tänkt att omfatta en utvärdering av de genomförda förändringarna för att finna vad som långsiktigt kan ingå i en evidensbaserad praktik. Nedan presenteras Uppsalacirkelns arbete.

CIRKELNS UPPLÄGGNING OCH DELTAGARE

Cirkeln lades upp som halvdagsträffar en gång i månaden under ett års tid. Målet var att det skulle vara minst två deltagare från varje kommun för att underlätta att idéerna från cirkeln spreds och förankrades på respektive arbetsplats. Detta kunde inte genomföras

¹ De FoU-enheter som deltog var: FoU Skåne, FoU Fyrbodalen, FoU Västernorrland, Fokus Kalmar, FoU-stöd Uppsala län, Dalarnas forskningsråd och FoU Västmanland.

fullt ut på grund av de begränsningar projektet satte. Slutligen deltog fem kommuner; Enköping, Heby, Håbo, Uppsala och Älvkarleby.

Deltagarna rekryterades inte i första hand bland dem som handlägger och utreder sociala barnavårdsärenden utan från ett tjänstemannaskikt ett steg ifrån den vardagsverksamheten i socialtjänstens hierarki. Här finns deltagare med uppgifter som utvecklingsansvar, chefskap, gruppleddning och samordning. En av deltagarna är handläggare i barnavårdsärenden (se bilaga 1). Detta innebar att deltagarna hade lång erfarenhet av socialt arbete och i flera fall också mandat att driva ett förändringsarbete. Till skillnad från övriga cirklar valde en kommun dessutom att ha med en deltagare som representerade socialtjänstens kontaktyta med skolan, vilket med tanke på skolans stora betydelse som samverkanspart, visade sig värdefullt. En av utvecklingsledarna har ansvar för barn inom LSS-området, vilket också kompletterade den samlade kompetensen i cirkeln.

Eftersom cirkeln skulle utmynna i konkreta förändringsförslag som skulle växa fram under arbetets gång var kontinuitet och hög närvaro viktigt. Det visade sig inte fungera för alla deltagare då andra uppgifter mer eller mindre akut kolliderade med cirkelarbetet. Trots det var både aktiviteten och produktiviteten hög och flertalet deltagare lyckades uppnå 80 % närvaro, vilket var ett krav för att få ett intyg. Mellan träffarna utförde deltagarna olika arbetsuppgifter som de successivt tog fram och redovisade på efterföljande möte.

En tanke från början var att cirkeln skulle ha en referensgrupp i form av en barnpanel med deltagare, som hade egen erfarenhet av kontakt med den sociala barnavården. Kontakt togs därför med den lokala barnombudsmannen som åtog sig att hjälpa cirkeln med detta. Trots ansträngningar att under cirkelarbetets gång försöka få till stånd en sådan barnpanel lyckades det inte. Kontakten med barn som har erfarenhet etablerades istället genom att flertalet av cirkeldeltagarna genomförde enskilda barnsamtal, vilka gav ett värdefullt tillskott (se vidare nedan).

Cirkeln leddes av Elisabet Näsman, professor i sociologi vid Uppsala universitet och Lena Chirico från Regionförbundet Uppsala Län, som samtidigt förde anteckningar under träffarna. För att förankra cirkelarbetet inbjöds chefer och politiker från de deltagande kommunerna till två träffar för information och diskussion om arbetets inriktning och de förslag som kom fram. Som ett led i förankringen förmedlade cirkeldeltagarna också löpande om cirkeln i sin ordinarie arbetsgrupp/motsvarande.

PROBLEMFORMULERING

Efter den för alla cirklarna gemensamma introduktionen, började Uppsalacirkeln arbetet med en diskussion om varför det är viktigt att barn medverkar som brukare i den sociala barnavården och vad som menas med barns brukarmedverkan.

Att barn erbjuds att medverka genom att kommunicera sina upplevelser, erfarenheter och uppfattningar kan ha olika syften. Det kan anses ha ett värde i sig som en demokratisk rättighet för barn. Genom att medverka kan barn få information och kunskap om sina rättigheter och de möjligheter som den sociala barnavården kan erbjuda. Barn kan också få möjlighet att vara delaktigt i beslutsprocessen om sitt eget liv.

Ett annat syfte med barns brukarmedverkan kan bygga på att det är till nytta för de vuxna. Barnen är en kunskapskälla för utredningsarbetet och kan ge svar på frågor som:

vad har barnen varit med om, hur har de upplevt det, hur har de det nu, vad är viktigt i barnens liv som barnen ser det och vilka behov anser de själva att de har? Barn kan även bidra med konstruktiva förslag till problemlösning. Att låta barn medverka kan också öka deras motivation för att arbeta med de problem som finns och på så sätt leda till bättre resultat. Genom medverkan kan barn också utveckla förmågor som det är en del av det sociala arbetet med barnen att ge och stärka: genom empowering utvecklar barn kompetenser och stärker sin självkänsla. Barns brukarmedverkan kan också gälla att bidra som kunskapskälla vid uppföljning, utvärdering och utveckling av den sociala barnavårdens arbete.

Cirkeln stannade för att lägga fokus på att stärka barns medverkan som:

- *Barns rättighet i deras egna ärenden*
- *Källa till kunskap för bättre bedömningar, beslut och resultat i barns egna ärenden*

FRÅGESTÄLLNINGAR

Med utgångspunkt i ovanstående problemformulering ställdes en rad frågor om hur struktur, rutiner, former och metoder för att stärka barns brukarmedverkan ska åstadkommas. Frågorna redovisas i punktform nedan och återkommer i resultatredovisningen. Här redovisas och motiveras var och en av dem.

- Vad menas med att barn medverkar som brukare?
- Vilka barn handlar det om?
- Vad ska barn medverka i?
- När ska barn medverka?
- Var ska barnsamtal ske?
- Hur ska barns medverkan genomföras i praktiken?
- Hur omfattande ska barns medverkan vara?
- Vem genomför barns medverkan?
- Vilka dilemman finns i genomförandet av medverkan av barn?
- Hur kan förändringsarbete mot ökad brukarmedverkan för barn genomföras?

VAD MENAS MED BARNS BRUKARMEDVERKAN?

En nödvändig utgångspunkt för arbetet var att klargöra vad som menas med de grundläggande begreppen barns brukarmedverkan och vilken typ av medverkan cirkeln skulle inrikta sig på.

VILKA BARN HANDLAR DET OM?

Medverkan kan rikta sig till vissa kategorier av barn som har erfarenhet av en viss insats eller delar ett visst problem. En annan fråga är om medverkan gäller ett kollektiv av barn eller enskilda barn i deras egna ärenden. Även när det gäller enskilda barns ärenden kan fokus läggas på vissa kategorier, som det är viktigast att fånga upp i medverkan. Ålder är en fråga som särskilt brukar diskuteras när det gäller barn och som hänger samman med frågan om synen på barn och deras kompetens.

VAD SKA BARN MEDVERKA I?

Vilka frågor barn ska medverka i hänger givetvis samman med vilket syftet är. Här kan man återknyta till innebörden i delaktighet och brukarmedverkan.

NÄR SKA BARN MEDVERKA?

Barnavårdsärenden sträcker sig över en process från anmälan/ansökan till utvärdering av avslutad insats. När under den processen ska barn erbjudas medverkan? Finns det någon punkt i processen då det är särskilt angeläget att barn medverkar eller ska de göra det vid flera tillfällen?

VAR SKA BARNSAMTAL SKE?

Utredningar och då särskilt barnsamtal kan utföras på olika platser. Vilka val av platser är lämpligast för att stärka barns brukarmedverkan?

HUR SKA BARNS MEDVERKAN GENOMFÖRAS I PRAKTIKEN?

Vilka arbetsformer, metoder och hjälpmedel är lämpligast för att stärka barns brukarmedverkan? Till frågan om hur hör också den mer övergripande frågan om relationen mellan den professionella och barnen. Hur barn blir bemötta kan ha avgörande betydelse både för vad barnets medverkan bidrar med till processen och hur barnet upplever sin medverkan.

HUR OMFATTANDE SKA BARNS MEDVERKAN VARA?

En återkommande tanke vid diskussion om barnsamtal inom socialtjänsten är att barn inte ska belastas. Det handlar då både om att underlätta för barn så de inte behöver berätta samma sak för många olika aktörer, där Barnahus är en organisatorisk lösning på den frågan. Det handlar också om att det kan upplevas belastande för utsatta barn att tala om svåra upplevelser som väcks till liv genom samtalet. Hur omfattande ska barns medverkan vara med tanke på detta?

VEM GENOMFÖR BARNS MEDVERKAN?

Frågan om bemötande och eventuell belastning väcker frågan om vem som är mest lämpad att samtala med barn. Detta rör också frågan om barns behov av att ha en trygghetsperson med sig i mötet med socialtjänsten och vem det i så fall kan vara.

VILKA DILEMMAN FINNS I GENOMFÖRANDET AV BARNS MEDVERKAN

Som komplettering till svaren på de positiva frågorna ovan blev också en återkommande frågeställning vilka hinder som barns brukarmedverkan kan möta. Det kan formuleras som vilka dilemman i arbetet som kan identifieras för att kunna hanteras.

HUR KAN FÖRÄNDRINGSARBETE MOT ÖKAD BRUKARMEDVERKAN FÖR BARN GENOMFÖRAS

Den sista frågeställningen som egentligen ligger utanför uppdraget var hur implementeringen av de förslag som kom fram skulle ske i kommunerna.

PERSPEKTIVVAL

Utgångspunkten för cirkelarbetet - att stärka barns brukarmedverkan – kan ses som en utmaning av vuxnas i vårt samhälle självklart överordnade ställning i relation till barn, en position som både omfattar ansvar och makt. Detta innebär inte minst att vuxna har ett tolkningsföreträde när det gäller vad barn behöver och vad som är bäst för barn.

Projektets ambition att gå bort ifrån enbart ett vuxenperspektiv framställdes av flera deltagare som omvälvande, som ett paradigmskifte och en stor utmaning. Ett barnperspektiv kan sägas innebära: *Ett perspektiv på barn som medborgare och kompetenta aktörer i sina egna liv.*

En fråga som då väcks är om barn vill medverka och vad det ställer för krav på när, var och hur medverkan sker för att barn ska vilja medverka. Att tala om barns brukarmedverkan innebär att inte i första hand se barn som objekt för vuxnas ansvarstagande och beslutanderätt utan att se barn som aktörer som kan påverka sina egna liv. I en modern demokratiförståelse ingår att se också barn som bärare av medborgerliga rättigheter vilket omfattar rätt till delaktighet i beslut om det egna livet. Det förutsätter att barn tillskrivs kompetens att tolka och förstå sin omvärld, bilda sig en uppfattning och handla avsiktligt för att påverka vad som sker med dem.

Barnkonventionens formulering kring barns förmåga, ålder och mognad synliggör vuxenvärldens ifrågasättande av barns kompetens, vilket också är kodifierat i all lagstiftning med olika åldersgränser under barndomen fram till myndighetsåldern. Samtidigt har kunskapen växt om barns förmåga att uppfatta och kommunicera med sin omvärld från det de är nyfödda och framåt. Om barns olika sätt att kommunicera erkänns som just det och krav inte ställs på att kommunicera på det sätt som förväntas av en vuxen öppnas möjligheten att ta del av också mycket små barns upplevelse av sin situation.

Barn måste ses som primära informanter om sina egna upplevelser av vad de varit med om, upplevelsen av sin nuvarande livssituation och hur de önskar få det framöver. Med ett barnperspektiv bör vi fokusera mer på här och nu-perspektiv. När vi fokuserar på risk- och skyddsfaktorer fokuserar vi ofta på framtiden. Gruppen konstaterade också att även om till exempel ett barns rädsla enligt vuxna är obefogad är upplevelsen ett faktum som man måste ta hänsyn till.

Ett delaktighetsperspektiv behöver samtidigt kombineras med ett omsorgsperspektiv som tar hänsyn till barnens utsatthet (se Eriksson & Näsman 2011:23ff). Det är viktigt att barnens medverkan inte skadar dem. De får inte bli nedvärderade och nonchalerade. Medverkan får inte upplevas som kränkande eller leda till upplevelser av svek. Det är därför viktigt att deras medverkan faktiskt gör skillnad. Å andra sidan kan medverkan också handla om att stötta barnet och därmed vara en del i omsorgen om barnet. För en del barn kan själva berättandet och den bekräftelse det ger att någon lyssnar vara positivt.

I kombinationen av delaktighet och omsorg ligger också att det alltid är de vuxna som har ansvaret. Det ska inte barnen behöva bära åt oss.

I Uppsala län används genomgående arbetsmodellen BBiC (Barns Behov i Centrum) som verktyg inom den sociala barnvården. Att arbeta enligt BBiC har enligt flera utvärderingar lett till att det blivit mycket vanligare att socialsekreterare i barnavårdsutredningar talar med de berörda barnen. BBiC är en av utgångspunkterna för cirkelns arbete med att öka barns brukarmedverkan och fokus ligger på att barns

brukarmedverkan handlar om att ta del av barns egna erfarenheter, upplevelser och uppfattningar ur ett rättighetsperspektiv.

BEGREPPSFÖRSTÅELSE: VAD MENAS MED BARNES BRUKARMEDVERKAN?

Barnkonventionen, Socialtjänstlagen och BBiC

Barns medverkan i alla frågor som rör dem har sin juridiska förankring i folkrätten genom FN:s konvention om barnets rättigheter. Att barn ges möjlighet att medverka hör alltså till deras rättigheter. Ett barnperspektiv ska tillämpas och barns bästa ska beaktas. I socialtjänstlagen och i Socialstyrelsens riktlinjer lyfts också barnperspektiv, barns bästa och betydelsen av att tala med barn fram (se exempelvis Socialstyrelsen 2006). Dessa begrepp är inte entydigt förklarade särskilt inte när det gäller vilken betydelse barns egna uppfattningar ska ha för vad som läggs i begreppen. Artikel 12 i konventionen brukar särskilt lyftas fram som argument för att barn ska få säga sitt i frågor som rör dem. Samtidigt är barnkonventionen ambivalent när det gäller detta. En bedömning ska göras av om barn kan bilda sig en åsikt, oklart på vilket sätt barn ska kunna visa en sådan förmåga. För det andra ska barns åsikter beaktas med hänsyn till ålder och mognad, vilket öppnar för nya tolkningsmöjligheter att avvisa det barn kommunicerar. För det tredje anges i artikelns andra stycke att barn kan göras delaktiga via ombud utan att det klagörs vilken typ av ombud och med vilken kompetens som på ett rättvisande sätt kan representera barnen och deras rätt till delaktighet. I vilket fall som helst öppnar detta för att inte låta barn komma till tals själva.

Barns rätt till delaktighet omfattar att få göra sin röst hörd, men mot bakgrund av att de blivit informerade om det sammanhang de blir tillfrågade i. Barns rätt till delaktighet handlar om flera dimensioner (jämför Hart 1992):

- *Informerad*
- *Tillfrågad*
- *Lyssnad på*
- *Få ta egna initiativ*
- *Delta i beslutsprocesser*
- *Göra skillnad i beslutsprocesser*

I tillägg till frågan om kompetens ifrågasätts också ofta barns trovärdighet. Hittar de på eller är de manipulerade att säga det någon vuxen vill att de ska säga? Detta är både en fråga om barns kompetens och om deras oberoende. Kan de skilja på vad som är sant och påhittat? Är barn lojala eller beroende av andra så att de anpassar sig till det andra vill att de ska säga?

Att barn liksom vuxna (om än kanske i mindre utsträckning) kan anpassa det de säger till vad de tror passar i situationen kan bara hanteras genom att skapa en förtroendefull relation till barnen som grund för samtalet och att barnen förstår vikten av att berättelsen är sann. Också liksom vuxna kan barns berättelser om sina upplevelser behöva tolkas utifrån de förutsättningar de har att förstå och beskriva vad som händer omkring dem.

- *Cirkelns utgångspunkt är att det är en viktig pusselbit av kunskap för den sociala barnvården att också ta del av barns upplevelser, erfarenheter och uppfattningar. De barn det handlar om är från 0-18 år.*
- *Cirkeln såg värdet i att barn medverkar i utvecklingsarbetet och vill ta med sig de synpunkter som kommit fram genom den typen av kollektiv medverkan som till exempel Maskrosbarns arbete, men prioriterade för cirkelns arbete medverkan för barn i deras egna ärenden inom den sociala barnvården. Fokus ligger alltså på enskilda barns medverkan. Någon absolut åldersgräns bestämdes inte men problemen med de små barnen diskuterades.*

För cirkeln handlar barns medverkan därmed om:

- *Att få information*
- *Att få ställa sina frågor*
- *Att få berätta om sina erfarenheter och upplevelser. Vad har barnen varit med om? Hur ser deras situation ut?*
- *Att få delge sin syn på vad som är viktigt, behov, problem, lösningar osv*
- *Att det barn har berättat gör skillnad i beslutsprocessen.*

METODVAL OCH GENOMFÖRANDE

Som inledning av arbetet och inför formulering av problemformulering, frågeställningar, perspektivval och begreppsförståelse läste cirkeldeltagarna det teoretiska ramverket, som tagits fram av Allmänna Barnhusets vetenskaplige ledare för utvecklingsarbetet, samt Gunvor Anderssons artiklar (2000, 2010) från den Artikelsamling som delats ut till deltagarna i samtliga cirklar (Allmänna barnhuset 2011). I det fortsatta arbetet användes en rad olika metoder för att samla in kunskap och erfarenheter liksom för att utveckla förslag. Vidare refererade cirkeldeltagarna till vad som presenterats från de andra cirklarna vid våra gemensamma träffar.

Erfarenheter från andra professionella

För att fördjupa diskussionen om hur man kan förbättra informationen till barn och ungdom, samtala med dem och underlätta för dem att ta kontakt inhämtades material och erfarenheter från olika kommuners praktik liksom från andra professionella grupper som samtalar med barn som förskolekonsulenter, habiliteringspersonal och BUP.

Material om information till och stöd för samtal med barn

Deltagarna tog fram exempel på material för information till barn och ungdom om den sociala barnvården samt olika dokument om och stödmaterial för barnsamtal.

Litteratur och olika typer av dokumentation av *hur samtal med barn genomförs* inhämtades och diskuterades till exempel skrifter från Barnombudsmannen (t.ex. *Unga direkt*), material från Infoteket i Uppsala, skrifter från projektet Egen växtkraft (se Handisam) liksom de olika deltagande kommunernas dokument om *information till barn* och om barnsamtal (t.ex. *Vad gör dom?* Informationsbroschyr till barn om socialtjänsten från Uppsala kommun).

Deltagarna diskuterade vidare olika typer av *screening- och bedömningsinstrument* i olika sammanhang och gällande olika områden till exempel barns hälsa och välbefinnande, familjeförhållanden, föräldraförmågor och erfarenhet av våld (se t.ex. de instrument som ingår i Journal Digital). För att ytterligare fördjupa diskussionen om bedömningsinstrument inbjöds *expertis från Socialstyrelsen*, Johan Glad, att presentera och diskutera bedömningsinstrument.

Cirkeln diskuterade också olika *hjälpmedel i barnsamtal* som, checklistor, nallekort, bilder, känslskalor, dockor och fotografier av barnets olika miljöer.

Barnsamtal

Varje deltagare åtog sig att genomföra ett barnsamtal för att få idéer om vilka frågor och svårigheter som var viktiga i barns brukarmedverkan. Samtalen skulle föras med en öppenhet för att barnet fick berätta om sina synpunkter på socialtjänsten och sin situation liksom att själv formulera och ställa sina frågor.

Barnpanel

Cirkeln hade från början en tanke om att tillsammans med den lokala barnombudsmannen utse en barnpanel med barn som har erfarenhet av socialtjänsten. Syftet skulle vara att ge råd till cirkeln om vad som är viktigt att tänka på när det gäller barns brukarmedverkan liksom att ge återföring på de förslag cirkeln successivt kommit fram till. Det visade sig oväntat svårt att få hjälp från handläggare att kontakta barn. Det gick därför inte att ordna under cirkelns första fas.

VILKA, I VAD, NÄR, VAR OCH HUR?

Den första frågeställningen om vad som menas med barns brukarmedverkan har redan besvarats under punkten perspektivval och begreppsförståelse ovan. Nedan redovisas gruppens resultat vad gäller övriga frågeställningar.

VILKA BARN HANDLAR DET OM?

Cirkeln diskuterade att det var särskilt viktigt med medverkan för vissa grupper. Barn som blir placerade är en sådan grupp eftersom det är ett så omfattande ingrepp i barnens liv. Andra grupper att prioritera är barn med långvariga problem och multiproblem. Likaså nämndes barn inom LSS-området. LSS-lagstiftningen är vuxenorienterad och då barnen har ett funktionshinder kan det också göra det svårt för dem att komma till tals. Även barn till funktionshindrade föräldrar kan särskilt behöva få stärkt medverkan på grund av de påfrestningar de kan vara utsatta för. Som helhet arbetar dock cirkeln med alla barns rätt till medverkan i sina ärenden.

VAD SKA BARN MEDVERKA I?

Information

I barns rätt till delaktighet är information en avgörande del. Även om information inte i sig innebär delaktighet är det en avgörande förutsättning. Cirkeln diskuterade behovet av mer barnanpassad information om socialtjänsten och tog del av en broschyr framtagen av Uppsala kommun. Behovet av att översätta socialtjänstens fackspråk till ett för barn och

ungdom begripligt språk betonades. Efter kritiskt reflektion över hur svårt det kan vara att hitta information på kommunernas hemsidor diskuterades också behovet av att göra en hemsida med information anpassad till barn och ungdomar som skulle vara lättare att både hitta och förstå.

- *Nätinformation lätt tillgänglig och språkligt och grafiskt anpassad till barn och ungdomar*
- *Barnanpassad broschyr om den sociala barnvården*

Ett kunskapsbidrag till utredningen

Det primära med barnens medverkan är att de kan medverka till att den sociala barnvården fattar rätt beslut i deras ärende. Barnen kan ge ett viktigt och avgörande kunskapsbidrag genom att förmedla konkreta uppgifter om sin situation, berätta om sina upplevelser och vad som är viktigt och problematiskt i deras liv men också bidra med sina egna förslag och idéer om vad som behöver göras. Det är inte säkert att andra nära barnet vet hur barnet upplever en situation. Till exempel kan de olika barnen i en syskonskara leva under samma betingelser, men uppleva dem olika. I den sociala barnvårdens utredningsarbete bör därför ingå:

- *Att förhålla sig till barnets berättelse om:*
 - *Sin konkreta situation*
 - *Sin upplevelse*
 - *Sin vilja*

Återföring och förankring

Information krävs inte bara i inledningen av en kontakt med barn utan handlar också om att återföra till barnet vad som sker och då inte minst i de fall som det inte blir någon insats efter en utredning. Cirkeln diskuterade också hur mycket barn får ta del av dokumentationen under utredningen. Får barn samma rätt att ta del av materialet som föräldrarna ges?

Planeringen förankras idag hos föräldrarna, men sker det också med barnen? Barn kan bidra till en planering som ger bättre förutsättningar för insatser att lyckas. Exempelvis kan barnen genom medverkan eventuellt i högre grad förstå varför en situation de själva tycker är bra av socialtjänsten bedöms som att de far illa och det kan i högre grad motivera dem för de insatser som görs.

Barn kan också bidra vid uppföljning så att problem under insatser tidigare kan fångas upp och alternativa insatser prövas. I utredningsarbetet bör ingå:

- *Förankring av planeringen även med barnen*
- *Uppföljande samtal om resultatet även när utredning inte lett till insats*
- *Tidigare uppföljningssamtal vid placering*
- *Nya rutiner för barnsamtal inom LSS området (se bilaga)*

Dokumentation

Dokumentation av förekomst av barnsamtal, vad barnen säger, skäl till att barnsamtal inte förekommit och hur barnsamtalen bidragit till bedömningen är en viktig del i att säkra

barns brukarmedverkan. En viktig fråga är då hur tillgänglig den dokumentationen liksom bedömningar, beslut och beskrivningar av olika insatsmöjligheter är för barn. Socialtjänstens olika texter formuleras i hög grad utifrån de professionellas språkbruk. Det är viktigt att så långt det är möjligt anpassa texter språkligt så att barnen kan förstå.

- *Att dokumentera barns medverkan*
- *Att skriva för barnet*

Uppföljning och utvärdering

Cirkeldeltagarnas barnsamtal visade tydligt på behovet av barns medverkan vid uppföljning och utvärdering för att både få ta del av vad barnen ser som viktigt och problematiskt och barnets syn på måluppfyllelsen.

NÄR SKA BARN MEDVERKA?

I en av de deltagande kommunerna infördes under cirkelns gång att genomgående ha barnsamtal även inför förhandsbedömning och att dokumentera det så att barnets röst framgick och att om barnsamtal inte förekommit skulle det motiveras. Detta intierades och följdes upp genom systematisk granskning av ett urval av förhandsbedömningar. Uppföljningen visade att barnsamtal genomfördes och enligt utredarna gjorde det barnen berättat också skillnad i bedömningarna och upplevdes göra bedömningar säkrare.

Cirkelns slutsats utifrån diskussion om vad barnsamtalen tillförde är att barns medverkan inte på förhand kan begränsas till något visst tillfälle under ärendets gång. Barns medverkan kan vara viktig och värdefull från förhandsbedömning och det första mötet med föräldrarna till utvärdering efter avslutad insats. Även om barnen inte är lika aktivt delaktiga genom samtal i alla delar så är barnets möjlighet att genom närvaro få inblick från början till slut viktig.

Cirkeln stannade vid:

- *Barnsamtal ska genomföras och dokumenteras redan vid förhandsbedömningar och om det inte sker ska det motiveras*
- *Barn erbjuds att delta även vid samtal med föräldrarna*
- *Barn erbjuds medverkan genom att bli tillfrågade om sin uppfattning om kontakten vid varje kontakttillfälle med barnet, alltså medverkan i det lilla i det löpande dagliga arbetet, för att utvärdera många små samtal på vägen*
- *Djupare medverkan med syftet att säkra att barnet är informerat, har lämnat behövlig information om förhållanden och problem, har fått ställa sina frågor och fått ge sina synpunkter vid kritiska punkter i processen*

VAR SKA BARNSAMTAL SKE?

Cirkeln konstaterade att sammanträdesrum och kontorsmiljö inte alltid är den bästa platsen för samtal med barn. Att gå till socialtjänstens kontor kan också vara förknippat med skamkänslor. Skolan är inte heller alltid lämplig eller hemmet. Kanske vill de hellre prata vid fotbollsplanen? En av cirkeldeltagarna lät en pojke själv bestämma var ett uppföljande samtal skulle ske. Det blev en kebabbar, vilket innebar att miljön inte var riktigt anpassad för att ställa vissa av de planerade frågorna.

Man kan också tänka sig att anpassa socialtjänstens kontorsmiljö till barn. Cirkeln jämförde med miljön i lokalerna för Barnahus och Trappan och tog till sig föreningen Maskrosbarns idé om ”pimp my soc” (se Maskrosbarns checklista).

- *Kan man höra med barnen var de skulle vilja träffas (med hänsyn till behovet av integritetsskydd förstås)?*
- *Kan man ordna ett mötesrum som är mer barnanpassat?*

HUR SKA BARNS MEDVERKAN GENOMFÖRAS I PRAKTIKEN?

Generellt betonades i cirkeln att det är viktigt att tydligt klargöra för barnen vilka möjligheter de har att påverka, så att de inte får felaktiga förväntningar som kan leda till upplevelser av svek om förväntningarna inte uppfylls.

Är det inte vad vi redan gör?

En återkommande förbryllad fråga i cirkeln var: Men gör vi inte det här redan? Har vi inte redan riktlinjer som säger att vi ska göra det här? Med tanke på de rapporter cirkeln tagit del av om brister som barn upplevt i kontakten med den sociala barnvården konstaterades att det finns ett problematiskt gap mellan myndighetens självförståelse av hur man arbetar och hur barn och ungdomar upplever det som görs, alltså mellan vad socialtjänsten anser sig göra och vad barnen upplever att de inte fått. Också detta bidrog till att cirkeldeltagarna såg ett behov av att genomföra barnintervjuer. För att överbrygga gapet kan det behövas flera typer av samtal: Barnsamtal som erbjuds mer löpande under processens gång, mer fokuserade samtal för att täcka specifika kunskapsbehov och öppna samtal där barn får större utrymme att resa sina frågor och utan styrning och inriktning på särskilda frågor, ge uttryck för sina synpunkter, upplevelser och önskemål. En tolkning är också att gapet pekar på att det finns ett behov hos utredare av tid för självreflektion och hjälp att från kollegor få syn på sig själv och sitt arbete med barnen. Det behövs en ökad medvetenhet och öppenhet för att det finns ett gap.

Cirkeln ser möjligheter att arbeta med att överbrygga ”gapet” genom att:

- *Fråga barnen själva: Är det något jag borde fråga om? Vad vill du veta? Vad vill du få ut av samtalet?*
- *Ta del av erfarenheter från exempelvis Maskrosbarn och annan dokumentation av barns erfarenheter av den sociala barnvården som Vanvårdsutredningen mm.*
- *Regelbundet genomföra samtal med varandras barn inom regionen*

Cirkeln konstaterade också utifrån vad som skedde under cirkelarbetet:

- *En ökad medvetenhet kan leda till:*
 - *Förändrad mental inställning*
 - *Förändrat förhållningssätt*
 - *Förändring i resultat*

BBiC och hjälpmedel

Rådande fokus på barnsamtal problematiserades i cirkeln utifrån frågan om olika sätt att kommunicera med barn. Samtal i meningens verbala frågor och svar är inte alltid den

bästa metoden ur barns perspektiv. Samtidigt konstaterades att pedagogiken när det gäller kontakt med barn har liten plats inom socialtjänsten. Cirkeln ägnade därför mycket tid åt frågan om metod i mötet med barnen.

Frågan om metoder handlade i hög grad om behovet av en rik uppsättning hjälpmedel av olika slag för att kunna anpassa sig till det enskilda barnet och den specifika problematiken i varje enskilt fall och vid varje aktuell tidpunkt i barnets process. BBiC som ramverk används och börjar fungera allt bättre, men det krävs återkommande utbildning på grund av personalomsättningen inom den sociala barnvården. BBiC är heller inte tillräckligt som stöd utan behöver kompletteras både med frågor på olika områden och olika hjälpmedel.

Tejping är en metod som redan en del i Uppsala län kan och tillämpar och det bedömdes vara en bra metod. För små barn kan bilder både vara kontaktskapande och ge kunskap samtidigt som projektiva instrument kräver mer tolkningsarbete. Lek som ett sätt att kommunicera med små barn togs också upp. Vidare lät sig cirkeldeltagarna inspireras av de olika metoder som beskrivits av andra professionella som BO, habiliteringen osv (se källförteckningen).

Fördelar och nackdelar med färdiga instrument diskuterades i cirkeln. En svårighet med screeninginstrument kan vara att de kan ge ”för mycket” kunskap för en förhandsbedömning och att de kan ge kunskap om fler problem än de utredningen gäller, samtidigt som det anses att utredaren inte ska utreda ”för mycket”. Ett exempel är FIA som används vid ekonomiskt bistånd och visat sig leda till att många problem runt omkring de ekonomiska svårigheterna kommit fram. En särskilt problematisk fråga gäller om man inte ska fråga om lågfrekventa problem oavsett hur allvarliga de är liksom hur kunskap om statistiska samband mellan olika problematiker ska hanteras.

Johan Glad från Socialstyrelsen påpekade vidare vikten av att de som använder instrument har adekvat utbildning för att rätt förstå hur instrumentet ska användas och resultaten tolkas, inte minst med tanke på att instrumenten alltid har en begränsning och att det därför alltid kvarstår för socialsekreteraren att ta det professionella ansvaret för den bedömning som görs i det enskilda fallet. Cirkeldeltagarna har också konstaterat att det är viktigt att fundera över vad som är normalvärden, det vill säga normalt för vilken grupp? Vad ska man jämföra med?

En annan möjlighet som diskuterades var att kunna använda frågeuppsättningar som ingår i olika screening- och bedömningsinstrument som stöd i förberedelsen inför barnsamtal om olika problemområden och på så sätt komplettera BBiC-modellen med att bygga upp frågebanker.

Instrument kan ge möjlighet att bättre och mer systematiskt beskriva en klients situation och se vad just den här klienten behöver för att få en bra insats. Instrumentet kan sedan användas för uppföljning. En annan fördel för barnen med att de fyller i ett formulär är att barn och utredare inte behöver titta på varandra hela tiden och att barnen får göra något praktiskt. I ett av barnsamtalen som gjordes av deltagarna användes formulär och det gav en positiv erfarenhet.

Ett annat problem med instrument kan vara den styrning de innebär samtidigt som det ligger en fördel i den systematik det ger att täcka av olika delar då det annars är lätt att glömma något. Cirkeln konstaterade att den starka betoningen av öppna samtal i socialt arbete kan leda fel. En erfarenhet är att det riskerar att inte ge någonting. Barn kan uppleva osäkerhet inför öppna frågor – vad vill hon veta? Andra erfarenheter var att

öppna frågor passar bättre för äldre barn och att öppna frågor är viktigt för att inte utgå från den vuxnes egna värderingar. Cirkeln stannade för att öppna frågor kan fungera bättre om man har etablerat en relation, men att det kan behövas både öppna och slutna frågor.

Förhållandet mellan olika instrument och BBiC diskuterades och cirkeln konstaterade att det kan finnas behov av att komplettera BBiC med den typen av specialinriktade instrument och att det inte finns några hinder i modellen för sådan komplettering. Några områden som särskilt behövde kompletteras enligt cirkeldeltagare var hälsa och föräldraförmåga, men även utsatthet för våld.

Johan Glad från Socialstyrelsen redovisade vilka bedömningsinstrument som Socialstyrelsen granskat klart och vilka som är på gång. Klara är ADAD, Familjeklimat, SDQ och SAVRY, som därmed finns tillgängliga på Socialstyrelsens hemsida. På gång är CBCL, EARL och ESTER. Samtidigt konstaterades vid träffen med Johan Glad att Socialstyrelsens arbete med kvalitetsäkring av denna typ av instrument inte alls beaktat frågan om barns brukarmedverkan och rätt till medverkan. Det saknas alltså som kvalitetsfråga.

Diskussionen om instrument och hjälpmedel ledde till slutsatsen att det behövs mer kunskap om och utbud av sådant, men också över huvud taget uppsättningar av beprövade frågor på olika områden, som kan användas som inspiration vid planeringen av det specifika barnsamtalen. Vidare efterlystes kunskap om och tillgång till olika hjälpmedel av annat slag som bilder, dockor med mera samt utbildningsinsatser när det gäller arbetet med dessa i utredningsprocessen.

Bemötande, öppenhet och makt

De barnsamtal som cirkelmedlemmarna genomfört bekräftade att öppna samtal om barns erfarenheter av socialtjänsten kan bidra med många viktiga synpunkter. En erfarenhet var också att det kan upplevas som osäkert att ge barn den typen av öppenhet i samtalet och att det kan väcka viss oro hos socialsekreteraren, då det innebär att som vuxen och professionell släppa en stor del av kontrollen över samtalet till barnet. Samtidigt tycks det vara just den öppenheten som i den typen av samtal ger utrymme för barnen att förmedla ny kunskap.

Detta konstaterande anknyter till en återkommande diskussion i cirkeln om behovet av att socialsekreteraren gör sig medveten om sin maktposition i mötet med barnen. Det handlar om att reflektera över och förhålla sig till i vems intresse barnets medverkan ska ske, för att säkra att syftet både är inriktat mot barnens rättighet och att barnen erbjuds bidra till ett bättre beslutsfattande utifrån ett barnperspektiv. Reflektionen syftar också till att socialsekreteraren mer medvetet ska förhålla sig till maktfrågorna i interaktionen med barnet, försöka reducera sin egen maktposition och stärka barnets position samtidigt som socialsekreteraren tar ansvar för att och hur den makt som myndigheten ändå har utövas till barnets bästa. En svårighet kan vara att äldre barn förstår att det kan bli konsekvenser av hur de svarar, som de inte alltid önskar, vilket kan påverka deras vilja att berätta. Å andra sidan konstaterades att en del vill ha hjälp och därför är beredda att ta de konsekvenser som uppstår. Socialsekreteraren behöver vara tydlig med sin roll, men också med att inte kunna garantera till exempel att barnen kan tryggas eftersom beslut om interventioner tas av andra.

En fråga i samband med våldsutsatta barn gällde hur socialsekreteraren ska förhålla sig till att föräldrar utövat våld. Cirkeln såg det som viktigt att inte, som ibland förekommit, uttrycka att man tycker synd om föräldern för det den gjort och att tydligt ta avstånd från våldet, men inte från personen som utövat det. Samtidigt kan det för barn vara svårt att uppleva den skillnaden, som även en vuxen kan ha svårt att upprätthålla.

Cirkeldeltagarna diskuterade betydelsen av att vara ”snäll” som Gunvor Andersson och Stefan Einhorn diskuterat och att det ofta uppfattas som negativt att vara snäll, som om det betydde eftergivenhet. Deltagarna påpekade att det inte är snällt att tycka synd om. De positiva innebörder gruppen lade i att vara snäll var: att dela med sig av sig själv, vara trygg i sin yrkesroll, klokskap, äkthet, tydlighet, att stå över låga impulser, att visa ett genuint intresse och att vara omtänksam. Snällhet är viktigt också mellan vuxna och man mår själv bra av att vara snäll.

Deltagarna berörde också Maskrosbarnens kommentar om betydelsen av att vara rolig. Att kunna vara avspänd och till och med skämta med barnen kan både bidra till en mer positiv relation av förtroende och bidra till en bättre hantering av maktbalansen.

En förtroendefull relation kan också byggas upp genom att ses oftare. Ett problem är då att utredningsarbetet är styrt av tidsgränser liksom att processen från förhandsbedömning till intervention delas upp mellan olika professionella.

Frågan om hur barn ska kunna känna förtroende nog att berätta illustrerades av ett av deltagarnas barnsamtal. Det var en flicka som var utsatt för sexuella övergrepp i familjen. Hon hade haft kontakt med socialtjänsten efter en orosanmälan, men då barnen i familjen fick frågan om hur de hade det, hade de svarat ”Bra”, och kontakten ledde sedan inte till någonting. Detta anknyter till Maskrosbarns betoning av att frågor måste ställas många gånger, fortlöpande. Det kan handla om att barn normaliserat den situation de befinner sig i. Det kan behövas olika sätt att fråga för att få barnet att berätta om det de kanske själva inte ser som problem. Screeninginstrument kan vara en hjälp. Ett formulär kan ligga till grund för fortsatta samtal.

En annan aspekt av bemötandet gäller hur socialsekreterare talar med barn. Som vuxna professionella pratar vi på ett annat sätt än barn och ungdomar. Hur kan vi hitta ett annat språk? Hur kan det juridiska och terminologin inom socialtjänsten, vård och behandling översättas till ett språk som är begripligt för barn och ungdomar?

En annan viktig fråga är hur det barn berättar sedan framställs i text. Hörs barnets röst? Kan barnets bidrag urskiljas från föräldrarnas och socialsekreterarens i texten? Det som i dokumenten står som barnets uppfattning, kommer det verkligen från barnet eller via någon annan? Framstår barnet som en aktör som tolkar och bedömer sin situation och har egna åsikter eller tolkas barnet genom den vuxnes språk och blir mer av ett objekt för bedömning? Hur kan vi ge en målande beskrivning av hur barn ser det?

Att nå ut till barn och ungdomar

Cirkeldeltagarna konstaterade att ett problem kan vara att barn och ungdomar inte tar kontakt med socialtjänsten för att det upplevs som ”skämmigt” och att de kanaler som finns inte passar barn och ungdomar. Detta framgick väl i en cirkeldeltagares chat med en flicka genom Tjejjourens chatforum.

Cirkeln konstaterade att det behövs fler möjligheter för barn att ta kontakt för att fånga upp fler av de barn som behöver hjälp. Det framstod som lättare för ungdomar att prata via chat än att träffas personligen eftersom de slipper att se och synas av den de

pratar med. En anonym kontakt kan förhoppningsvis genom förklaringar och motiveringar leda vidare när det behövs.

Det väckte tanken på att utveckla nätbaserade vägar för att lättare nå barn och ungdomar. Det kunde handla om att öppna ett chatforum där det är möjligt att anonymt ställa frågor till socialtjänsten. Detta kan ske i samarbete med andra. Cirkeln hämtade information från Malmö socialtjänst och bestämde sig för att utreda möjligheten till detta vidare.

För att summera frågan om hur stannade cirkeln vid:

- *BBiC kompletterat med andra instrument*
- *En rik verktyglåda: frågelistor, checklistor, hjälpmedel som samtalsstöd, validerade instrument, formulär, barns egna texter, bilder, dockor, fotografier*
- *Bemötande: öppenhet, lyssnande, att tåla egen osäkerhet och att hantera maktrelationen*
- *Att barn inte ska bli nedvärderade, nonchalerade eller skadade*
- *Att vara snäll och hantera maktobalansen*
- *Att fråga många gånger*
- *Att ta ställning och bryta normalisering av skadliga livsvillkor*
- *Att anpassa språket i kommunikationen med barnet: lär av Maskrosbarn och andra barnsamtal*
- *En regional konferens som startpunkt för kompetenshöjning när det gäller olika typer av barnsamtal*
- *Chatforum för barn och ungdomar*
- *Att skriva dokumentationen så att barnet framstår som en person, att barnets röst kan urskiljas och att det framgår hur barnets medverkan påverkat bedömningen*

HUR OMFATTANDE SKA BARNES MEDVERKAN VARA?

Barnet ska erbjudas möjlighet till medverkan men ska också kunna säga nej, men först efter att ansträngningar gjorts att underlätta för en positiv upplevelse av medverkan. Liksom överhuvudtaget i mötet med barnen krävs därför en anpassning till det enskilda individuella barnet och en lyhördhet för barnets önskemål och behov så att barns medverkan upplevs som en positiv möjlighet och inte som en belastning. Ett problem är när barnsamtal sker med olika personer flera gånger, vilket bland annat handlar om övergången från förhandsbedömning till utredning till insats där utförarna av insatsen kan göra en utredning till. Detta aktualiserar frågan om överlämnande både inom socialtjänsten, mellan socialtjänster och utåt till andra berörda aktörer. Håller dokumentationen för att överlämnas?

Utgångspunkter för cirkeln:

- *Medverkan ska i görligaste mån inte vara belastande*
- *Erbjudande om medverkan ska anpassas till och göras med lyhördhet gentemot det enskilda barnet*
- *Samordning av barnkontakter för att undvika dubblering av samtal*

VEM GENOMFÖR OCH VEM DELTAR VID BARNSAMTAL?

Haldor Øvereide (2010) talar om barns behov av att ha en trygghetsperson med vid barnsamtal. Känner sig barnet utsatt om det inte har en trygghetsperson med vid barnsamtalen? Att samtala med barnen med föräldrarna närvarande ansågs av deltagarna kunna innebära att de talar mer, men blir problematiskt om det är i relationen mellan föräldrar och barn som problemen ligger. Frågan ställdes också om det kunde vara av värde för barn att utan krav på att delta i samtalet vara med när socialtjänsten samtalar med föräldrarna eller om barnet känner sig utsatt då. En deltagare berättade om ett sådant fall där en pojke funnits med i rummet men inte sagt någonting och att det blev ett bra samtal kring det sedan.

Vem kan vara trygghetsperson om det inte passar att föräldrarna är det? Kan man utforska om det finns någon personal från förskola eller skola som står barnet nära?

Cirkeln prövade också frågan om vem från socialtjänsten som skulle svara för samtalen med barnen. Ska någon som redan har kontakt med barnen ställa frågorna? Kan en råd- och stödperson gå in under utredningen för att skapa en relation även om man inte vet vad resultatet ska bli? Kan (en del) frågor ”delegeras” till personal i förskolan och skolan som barnen redan har en relation till och förtroende för? Kan socialtjänsten samarbeta med till exempel Barnombudsmannen som får föra en del av samtalen som gäller brukarmedverkan? Kan särskilda mer eller mindre fristående stödpersoner anställas som får följa barnet genom processen? Det skulle också lösa det problem som ligger i att olika professionella har kontakten med barnen vid olika steg i processen, vilket kan kräva brott och nyetablering av relationer flera gånger.

Ett annat problem är den typ av jävliknande relation som kan uppstå då den som gjort en bedömning, fattat ett beslut eller genomfört en insats själv är den som ska fråga barn om deras erfarenhet och upplevelse av det den vuxne ansvarar för. Kan barn känna sig fria att vara kritiska då?

Motargument mot att blanda in fler är just det, men också att det är viktigt att de barnen berättar för har ansvar för och mandat att göra något med den information barnet ger. Cirkeldeltagare tog som sin uppgift att se närmare på hur kontinuitet och överlämnande mellan särskilt utredare och insatsgivare ser ut och skulle kunna utvecklas för att öka kontinuiteten och minska dubbelarbete. I en kommun fanns utredaren kvar i ärendet även under insatsen. Cirkelns diskussion utmynnade i följande punkter:

- *Frågan om trygghetsperson måste prövas från fall till fall och bygga på det specifika barnets situation och upplevelse av trygghet*
- *Alla barn ska erbjudas att prata utan föräldrarna*
- *Cirkeln kom inte till någon bestämd slutsats i frågan om någon annan kan föra samtalen med barnet, men har arbetat vidare utifrån att den som utreder ärendet tar ansvar för barnets medverkan.*

VILKA DILEMMAN FINNS I GENOMFÖRANDET AV MEDVERKAN AV BARN?

Som framgått finns både problem och möjligheter i arbetet med att stärka barns brukarmedverkan. Cirkeln diskuterade också ett flertal hinder för utvecklingsarbetet.

Barns medverkan kräver inte längre föräldrars samförstånd, men det är ändå önskvärt då det underlättar för barnen att berätta om de vet att föräldrar har samtyckt till det. Då en

del av de problem den sociala barnvården arbetar med har med föräldraförmågor och familjeförhållanden att göra kan föräldrar ha ett egenintresse av att barn inte berättar om dem och familjelivet. Föräldrar kan också ha intresse av en viss typ av insats för sin egen del medan barnets behov och önskemål kan gå i annan riktning, vilket också kan ligga till grund för föräldrars ovilja mot att barnet medverkar i utredningen. En erfarenhet i gruppen är dock att helt enkelt en hänvisning till att barnsamtal ingår i hur socialtjänsten arbetar kan leda till att föräldrar godtar samtal med barnen. Det är också viktigt att arbeta med föräldrarelationen eftersom barn kan riskera att hamna i en gisslansituation, där de får ta ansvar för hur föräldrarna tar emot det barnet berättat. I utvecklingsarbetet behöver därför frågan om relationen till föräldrarna ingå.

Som vi tidigare nämnt kan också barns egna föreställningar om socialtjänsten som förknippat med skam eller andra negativa känslor, vara ett hinder man måste ta sig över för att nå barnen. En del barn är födda i familjer där de får med sig ett myndighetsförakt. Att arbeta med information till barn i allmänhet kan därför också vara viktigt och där spelar media en stor roll.

Till sist finns organisatoriska problem inom socialtjänsten. Den sociala barnvården är på många ställen tungt belastad med ärenden, personalomsättningen är hög och därmed blir arbetsbelastningen stor på de erfarna som är kvar och risken stor för påfrestningar på juniora medarbetare. Samtidigt kräver ett aktivt arbete med barns brukarmedverkan att tid avsätts på olika steg i processen.

Ett annat problem är hur barns berättelser värderas i rättsprocesser. Cirkeldeltagare hade erfarenhet av att advokater kunde avvisa barns berättelser genom att hänvisa till deras funktionshinder osv. Det kan därför krävas något mer än barnets berättelse för att motivera ett omhändertagande. Den erfarenheten reser krav på väl genomförda, väl dokumenterade och välgrundade barnsamtal för att öka barns trovärdighet.

Sammanfattningsvis pekade cirkeln på följande dilemman:

- *Balansering av föräldrars intressen och behov för att få ett samtycke*
- *Barns förståelse av socialtjänsten*
- *Resurser i tid och personal*
- *Personalomsättning*
- *Samverkan*

HUR KAN FÖRÄNDRINGSARBETE MOT ÖKAD BRUKARMEDVERKAN FÖR BARN GENOMFÖRAS?

Frågan om hur cirkelns förslag att stärka barns brukarmedverkan skulle genomföras i kommunerna, ingick inte i cirkelns uppdrag, men deltagarna gav flera exempel på att en förändring genomfördes redan under utvecklingsarbetet. Det kan illustrera inte minst hur forskningscirkeln som metod, kan utgöra ett led i genomförandet av sådana förändringar i den sociala barnvården. Det kan därför avslutningsvis passa in att redovisa dem.

I flera kommuner började cirkeldeltagare under arbetets gång systematiskt ta upp frågan om barns brukarmedverkan på de återkommande möten som hölls med handläggare, gruppleddare osv. Deltagare berättade att enbart det att frågan aktualiserades på det sättet, ledde till ett förändrat förhållningssätt som innebar att barn kom mer till tals och därmed kunde bidra mer till utredningsarbetet.

I en kommun genomfördes också återkommande uppföljningar av förhandsbedömningar genom systematisk insamling vid vissa tidpunkter för att se om det

genomförts barnsamtal, om och hur de dokumenterats och om skälen till att inte samtala med barn hade dokumenterats. Arbetet påbörjades hösten 2011 och visade på mycket positiva resultat. Att på detta sätt organisera in utvärdering från början är viktigt.

Inom LSS-området i en av kommunerna initierades och ändrades redan under cirkelns arbete rutiner för ökad brukarmedverkan för barn. Detta mottogs positivt och ledde också till en omorganisation inom handläggargruppen för att underlätta det. (se bilaga)

Vilka frågor som det kan finnas behov av att ta hänsyn till vid införandet av fler och bättre barnsamtal belystes också under två uppdragsutbildningar vid Uppsala universitet för socialsekreterare inom den sociala barnvården inom Uppsala län. Kurserna avslutades januari 2012. Efter kursdeltagarnas godkännande förmedlas deras synpunkter och slutrapporter till cirkeldeltagarna. Några slutsatser detta lett till för cirkeln är:

- *Vikten av att rutinemässigt hålla frågan aktuell vid återkommande möten på olika nivåer i organisationen. Exempelvis kan Maskrosbarns checklista vara en stående punkt på dagordningen*
- *Utbildningsinsatser för barnsamtal behövs*
- *Rutinmässig dokumentation och uppföljning av dokumentationen*
- *Organisera in återkommande utvärdering*

PLAN FÖR FAS 2

Cirkel fortsätter att mötas under fas två, men mer sällan. Cirkeldeltagarna är överens om att föreslå att följande förslag genomförs under fas två, för att sedan följs upp, utvecklas vidare och kompletteras under året:

- *Möten för socialsekreterare inom den sociala barnvården i de olika kommunerna för att inspirera till en positiv mental inställning till barns brukarmedverkan*
- *Frågan hålls fortlöpande aktuell genom att aktualiseras på möten*
- *Barnsamtal genomförs och dokumenteras redan vid förhandsbedömningar och om det inte sker ska det motiveras*
- *Under en begränsad provperiod erbjuds barn medverkan i form av förfrågan om deras upplevelse av genomförda barnsamtal. För Uppsalas del gäller det vid alla förhandsbedömningar medan det för andra kommuner kan gälla alla samtal med barn inom utredningsprocessen. Tre frågor utarbetas gemensamt för denna uppföljning av enskilda barnsamtal*
- *Efter provperioden samlas berörda handläggare för diskussion om utfallet av uppföljningen*
- *Regional konferens om barnsamtal*
- *En arbetsgrupp arbetar med informationsmaterial i form av bland annat barninriktad hemsida samt ett chat-forum. Det senare blir eventuellt ett eget projekt i projektet.*

REFERENSER OCH KÄLLOR

REFERENSER

- Andersson, Gunvor (2000) ”Barnen i socialt arbete – en maktlös grupp?” i Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red) (2000) *Socialt arbete: en grundbok*. Stockholm: Natur och kultur.
- Andersson, Gunvor (2010) ”Barnens röst. Om brukarmedverkan i samhällsvård.” i *Kund, brukare, klient, medborgare? Om intressen och inflytande i socialtjänsten*. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap: 37-42.
- Artikelsamling*. (2011) Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Eriksson, Maria och Näsman, Elisabet (2011) *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. Stockholm: Gothia förlag.
- Hart, Roger (1992) *Children´s Participation. From tokenism to citizenship*. Firenze: UNICEF: International Child Development Centre: 41.
- Hyvönen, Ulf och Karin Alexanderson (2011) *Referensram för forskningscirklarna i projektet. Barn och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barnvården*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Josefsson, Cristina (1999) *Gör klienten till medproducent av socialtjänsten*. Referat av temadag med Lars Uggerhøj. FoU Uppsala län.
- Socialstyrelsen (2006) *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Øvereide, Haldor (2010) *Samtal med barn: metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. Lund: Studentlitteratur.

KÄLLOR

- Barnombudsmannen (2011) *Unga direkt – en metod för att lyssna på barn*. Stockholm: Barnombudsmannen.
http://www.barnrattsdagarna.se/uploads/media/Metod_skrift_Unga_Direkt.pdf
- Behöver du prata? Malmö stad.
<http://www.malmo.se/Medborgare/Social---familjefragor/Familj-barn-och-ungdom/Insatser-for-barn-och-unga/Behover-du-prata.html>
- FN:s konvention om barnets rättigheter
Gävle kommun: *Ordlista*
- Handisam (2011) *Så här gör du för att vuxna ska lyssna på dig*.
www.handisam.se/lyssnapabarn
- Handisam (2011) *Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga. Lyssna på oss!*
www.handisam.se/lyssnapabarn
- Maskrosbarn *Checklista för Socialtjänsten*
- Svenska Dagbladet Måndag 6/2 2012 Utsatta barn måste få större likhet inför lagen
DEBATTARTIKEL <http://www.socialchefer.se/default.asp?id=2165>
- Uppsala kommun *Vad gör dom?* Informationsbroschyr till barn om socialtjänsten.

BILAGA 1. DELTAGARE I FORSKNINGSCIRKELN

Christer Lund, enhetschef, Enköping
Stefan Lundin, utvecklingsledare, Enköping
Eva Nilsson, utvecklingsledare, Enköping
Kerstin Dahlström, 1:e socialsekreterare, Heby
Lena Orlov Hellström, enhetschef, Heby
Malin Wallace, socialsekreterare, Håbo
Marilyn Juslin, gruppleddare, Uppsala
Lillemor Libeck, samordnare, Uppsala
Carina Lodén, samordnare, Uppsala
Helene Juntonen, enhetschef, Älvkarleby
Anika Leim, specialpedagog, Älvkarleby

BILAGA 2. BARNSAMTAL MED PLACERAD 13-ÅRIG FLICKA, UPPSALA

Nedan anges vad barnet sagt enligt utdrag ur minnesanteckningarna från en deltagares barnintervju, som exempel på den typ av erfarenheter, upplevelser, synpunkter och önskemål som kan komma fram i ett öppet samtal.

"Tiden under HVB-placeringen – (utredningshemmet) var orolig och man visste inte vad man ville."

"Soc bestämde, berättade att vi skulle flytta till familjer. Det var jättehemskt för vi hade velat bli tillfrågade. Om hur jag ville bo."

"Jag vet inte hur länge jag ska bo i familjehem. Jag får inte veta när det tar slut. Den första tiden var jättehemsk. "

"Soc måste prata med alla barnen och fråga hur de mår."

"Soc måste lyssna och anpassa sig till oss, efter vad barnet säger. I annat fall blir det för tuftt."

"Jag hade behövt flera studiebesök och möten hos familjen innan jag flyttade in."

"Orten, på landet var helt ny och jag hade inga kamrater."

"Men nu fungerar skolan jättebra men jag mår dåligt."

"Förr fungerande inte skolan för att mamma och pappa inte kunde hjälpa mig med skolan."

"Jag blev mobbad i skolan då."

"Här är mina nya skolkamrater snällare. Förr hade jag ansvar för mina fyra syskon, det har jag inte nu men jag saknar dem i vardagen."

"Man måste få träffa sina syskon ofta."

"Soc borde lyssna på barnen innan ni gör stora förändringar".

"Ingen vill flytta från sin mamma och pappa. Mamma och pappa behövde mera hjälp för dom hade problem."

"När Soc sätter barn i familjehem så måste man se till att barnet och familjehemmet fungerar och passar ihop."

"Soc måste förstå att familjehem är främlingar. Dom blir inte mamma och pappa för att dom försöker att ge kärlek".

"Familjehemmet får inte vara för mycket på."

"Soc måste berätta varför barnet ska komma till familjehemmet."

"Dom (FH) säger att dom inte har läst om min livssituation och därför inte kan besvara mina frågor".

"Jag är jätteorolig för min pappa för att jag vet att han mår dåligt. Han ringer på onsdagar."

"Varför får han inget arbete eller körkort?"

"Familjehemmet säger att mamma och pappa snattar i butiker men jag vet att dom inte gör det."

"När Soc har hand om ett barn måste dom ringa och höra av sig ofta till barnet. Det är jättemycket jag vill säga till X (familjehemssekreteraren). Jag har många frågor."

"Det var svårt i början då jag kom hit till familjehemmet. Man får lära sig nya regler i familjehemmet. Det är svårt att anpassa sig till familjehemmets regler. Vi är olika."

"När barnet bråkar med familjehemsmamman måste man kunna få stöd av familjehemspappan annars känner man sig ändå mera ensam och utanför. Jag hade velat lära känna familjehemmet innan jag flyttade in till familjehemmet."

"Soc måste förstå att man inte vill placeras ensam utan med alla syskon. Men om det inte går så måste man få bo med åtminstone ett syskon."

"Soc måste berätta för barnet om hur mamma och pappa får hjälp."

"Soc måste ge ett rättvist umgänge mellan syskon."

"Soc måste kolla att familjehemmet är ett bra hem. Jag hade velat bestämma mera om vilken familj som man skulle bo i."

"Jag har ett eget rum."

"Soc måste kolla ålder och vad dom tycker om att göra med barn så att man kan lära känna varandra."

"Soc behöver fråga barnen om hur de vill att det ska vara."

Marilyn Juslin

BILAGA 3. FÖRSLAG TILL NYA RUTINER FÖR BARNSAMTAL, ENKÖPING

Rutin för barn och ungdomars delaktighet vid omprövning av LSS- insatser

- Inför en omprövning kontaktas alltid vårdnadshavare för att göra upp en överenskommelse om hur nödvändig information ska kunna ges/hämtas in
- Handläggaren ger information om hur omprövningen går till
- En av frågeställningarna är hur barnet/den unges egen syn och intressen tillvaratas i omprövningen
- Vem/vilka förutom vårdnadshavarna kan ge information
- Hur ska information hämtas in. Möten, telefon, chatt.....
- Barnet/den unge skall alltid ges möjlighet att ge sin syn på de insatser som ges till honom/henne. ”Hur fungerar insatsen för dig”?
- Barnet/den unge har rätt att avstå från att ge sin syn
- I de fall barnet/den unge inte hörts innan nytt beslut fattas skall detta dokumenteras tillsammans med skälet till varför det inte skett. (ej varit möjligt, avstått, inte tillfrågats, vårdnadshavare sagt ifrån, ej möjligt utifrån begränsad förmåga...)
- Det är viktigt att samtal med barn/ungdomar sker på plats där de kan känna sig trygga för samtal
- För tryggheten är det även viktigt att barnet/den unge får ha med sig en ”stödperson” om så önskas, ex en förälder, syskon, skolpersonal, fritidspersonal, korttidspersonal. Inte minst viktigt om det föreligger behov av ”tolk” av person med ingående kunskaper om barnet
- Barnet/den unges egen syn dokumenteras alltid i utredningen
- Det är viktigt att barnets syn klagörs i förhållande till övrig information (ev särskild rubrik i utredningsmallen)
- Underlaget kommuniceras innan beslut. Hur det kommuniceras skall framgå i överenskommelse mellan handläggare och vårdnadshavare. En frågeställning är hur involverad barnet/den unge skall vara i kommunikeringen
- Föreligger olika syn mellan vårdnadshavare och den unge skall detta tydligt framgå av utredning/bedömning

Stefan Lundin